

K Á V Á S S Y J Á N O S E L Ő D

ARRA ALKALMASABB IDŐK

*Adalékok Ronald Reagan és Kádár János
az 1980-as évek közepén elmaradt csúcstalálkozójához*

„Salgo nagykövet¹ jelentette [a dokumentumból törölt CIA-s összekötőjének], hogy lehet, Kádár hajlandó lenne ellátogatni az USA-ba és találkozni Reagan elnökkel, akár már ennek az évek [1986] az őszén, az ENSZ közgyűlésére látogatva,² vagy ha ez nem sikerül, akkor 1987 elején. Ha mindez igaz, akkor Budapest jelentősen elmozdult az ügyben, lévén Kádár személyesen maga zárta rövidre a Reagan elnökkel való találkozá-
jával kapcsolatos spekulációkat, a nagykövettel folytatott előző, 1985. őszi megbeszélésü-
kön. Kádár akkor szinte szomorúan sürgette, hogy a kérdést halasszák arra alkalmasabb
időkre. (Akkor még mérges volt az alelnök [George H. W. Bush 1983. szeptemberi]
kéretlen dicséréte miatt.” Az 1986. augusztus 5-i, Hungary: Renewed Interest in a
Kadar Visit Here című CIA-s összefoglalóból származó idézet a magyar–ameri-
kai kapcsolatok egy alig ismert epizódjához kapcsolódik; pedig hozzájárul az
adott kor jobb megértéséhez, és módosítja azt a sokszor meglehetősen egysíkú,
túl könnyen általánosító képet, ahogy az utókor magára Kádárra, rendszerére,
illetve annak működésére/működtetésére tekint.

A valahol 1961 és 1963 között megszilárdult kádári paradigma, melyben a közellátás, pontosabban a fogyasztási javak és a jóléti szolgáltatások (oktatás, egészségügy, gyes, nyugdíjrendszer stb.) körének bővülése biztonsági ténye-
zőt jelentett, 1978-ra gyakorlatilag finanszírozhatatlanná vált: 1974 és 1978 kö-
zött a bruttó államadósság összege több mint háromszorosára, 2,9 milliárdról
9,5 milliárd dollárra emelkedett. A helyzetet hamarosan tovább rontotta az
1979-cel beköszöntő második olajválság, Magyarországon 1984-re a gazda-
sági mutatók az 1973-as szintre estek vissza. A szocialista magyar gazdaság
immár nem stagnált, hanem zsugorodott, miközben a külső adósság perma-
nensen, s egyre kilátástalanabban növekedett, s a korábban érvényes népesség-
növekedés épp 1981-ben tartósan fordult (máig érvényes) népességfogyásba.
A keleti blokk szovjet szatellitjeiben általánosan érvényes, erőltetett gazdasági
növekedésnek megvolt az ára, az 1980-as évtized elejére válságországgá vált.

¹ Nicholas M. Salgo (Salgó Miklós) 1914. augusztus 17-én, Budapesten született. 1933–38-ban a Weiss Manfréd Műveknél volt gyakornok, majd az export bonyolításáért felelős menedzser; miközben a Budapesti Egyetem hallgatójaként 1937-ben doktorált. 1938-ban Svájcba települt, és 1948-ig ott élt, a maga alapította vállalkozás igazgatójaként. Ezt követően az Egyesült Államokba tette át működését, és 1953-tól már amerikai állampolgárként tevékenykedett, újabb és újabb (mindig sikeres) vállalkozá-
sokban kamatoztatva szakértelmét. 1983-as magyarországi kinevezése előtt már a State Department ingatlan- és vagyonügyi főtárgyalójaként is működött (ő intézte például a moszkvai amerikai nagykö-
vetség ügyét), majd 1983 májusától az újonnan létrehozott Nemzetközi Magánvállalkozási Munkacso-
portban (International Private Task Force) is helyet kapott.

² Az ENSZ Közgyűlésének 41. ülészsaka 1986 szeptemberével indult.

Kádár János magyar modelljének 1982-es „likviditási válsága” során a májusi IMF-hez (Nemzetközi Valutaalap), majd a júliusi IBRD-hez (Világbank) való csatlakozás garanciái, illetve az amerikai Manufacturers Hanover Trust létfontosságú hitelei biztosították a Magyar Népköztársaság pénzügyi túlélését, s legalább ennyire a materiális legitimáció folytonosságát.³ Ezt követően – s ezt vizsgálódásunkban rendkívül fontos mindvégig szem előtt tartani – az 1980-as évtized folyamán a Magyar Népköztársaság a világegyetemhez közeledő egy főre eső adósságot halmozott fel: 1989-ben a bruttó adósságállomány elérte a 20 milliárd dollárt, miközben az MNB korabeli számításai szerint rövidebb távon nagyjából évi 3 milliárd dollár újabb hitelre volt az országnak szüksége. Kevesen tudták, s még kevesebben értették meg, hogy a kádári paradigmát lélegeztető nyugati – alapvetően japán, angol, német és amerikai – hitelek a regnáló politikai vezetés számára kényszerpályát jelentenek.

E kényszerpályán mozogva nagy előnyt jelentett, hogy a Szovjetunióval szemben keményvonalas politikát folytató Reagan-adminisztrációk döntéshozói megerősítették és továbbvitték a korábbi washingtoni kormányzatoknak a keleti blokkra érvényes differenciálási politikáját, nyitva hagyva annak lehetőségét, hogy külpolitikai-diplomáciai mozgásterét Kádár a maga előnyére maximalizálja/próbálja maximalizálni. Ennek képezte részét George Bush amerikai alelnök 1983. őszi budapesti fogadása. Az alelnök lehetséges magyarországi látogatása hivatalosan 1983 júniusában merült fel először; a jelzés Mark Palmertől, a State Department kelet-európai ügyekkel foglalkozó osztályvezetőjétől származott. Palmer szerint Bush látogatására az alelnök észak-afrikai és kelet-európai – szeptember 11-e és 26-a közé tervezett – útjának részeként kerülhetett sor.⁴ Magyarországi tartózkodásának két napra tervezett időpontját később Harry E. Bergold nagykövet konkretizálta, szeptember 19-ét és 20-át jelölve meg a látogatás végső időpontjaként. Bergold egyben azt is egyértelműsítette, hogy a „Kádár János elvtárssal való megbeszélés lehetőségét”⁵ tartotta a Bush-látogatás kulcsmomentumának. Palmer, és még inkább Bergold jelzése azonban a kádárizmus elvi/ideológiai határait, illetve a rezsim Kádár saját habitusából fakadó alapkérdéseit feszegette.

A keleti blokkon belül gazdasági életét tekintve liberális, külpolitikájában viszont abszolút ortodox magyar kommunizmus működ(tet)ésében jelentős dilemmaként jelent meg az Egyesült Államok vezető politikusainak fogadása. Kádár mind 1983-at megelőzően, mind azt követően definiáltan és feltűnően, már-már tüntetőleg akár még a látszatát is kerülte annak, hogy személye a magyar–amerikai kapcsolatok normalizálódásában és fejlődésében tevőlegete-

³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNLOL) KÜM TÜK USA 4-1 4979-3. A korra és a helyzetre oly jellemzően az amerikai budapesti nagykövet, Harry E. Bergold nyíltan lobbizott a Manufacturers Hanover Trust vezette banki konzorciumnak, a Citibank által ajánlott kölcsönrel szemben. MNLOL KÜM TÜK USA 4-146 004129

⁴ Bush útjának állomásai: Algéria, Tunézia, Marokkó, Jugoszlávia, Románia, Magyarország, Ausztria. MNLOL KÜM TÜK 4-131 002059/1

⁵ MNLOL KÜM TÜK 4-131 002059/4

sen jelenjen meg. Az amerikai fél jelzései ugyanakkor félreérthetlenné tették, hogy Washingtonban az alelnök budapesti látogatása alkalmával Bush legmagasabb szintű fogadására számítanak. A Kádár–Bush találkozóra végül sor került, ám a magyar szervek előzetesen, Kádár János szeptember 20-i finnországi útjára hivatkozva jelezték, hogy az alelnök és a pártfőtitkár megbeszélésére kizárólag szeptember 19-én kora délután kerülhet sor, így Bushnak legkésőbb délután kettőre Budapestre kellett érkeznie. A magyar vezetés szerencséjére az amerikaiak jóval hajlékonyabbnak mutatkoztak, s így – a diplomáciában legalábbis udvariasságnak számító kikötés ellenére – a Bush–Kádár találkozó 1983. szeptember 19-e kora délutánján rendben lezajlott – igaz, utóbbi kitétel a jegyzőkönyvek alapján egy rendkívül semmitmondó megbeszélést takar. Az amerikai alelnök érdemi megbeszéléseit a Lázár Györggyel és Losonczy Pállal való találkozók jelentették, 1983. szeptember 20-án.⁶ Utóbbinak Bush kifejtette, hogy az Egyesült Államok nemcsak a direkt kétoldalú kapcsolatokban, de multilaterális szinten, így a Világbankban és a Nemzetközi Valutaalapban is a meglévő jó viszony további ápolására törekszik.⁷ Ezen kijelentése akár válaszként is értékelhető Kádár azon megjegyzésére, mely szerint Magyarország „a bonyolultabbá vált nemzetközi helyzetben”⁸ is igyekezett a normalizált politikai kapcsolatokat és az elért gazdasági eredményeket fenntartani. George Bush arra is felhívta tárgyalópartnerei figyelmét, hogy a differenciálási politika fenntartása Magyarország létérdeke, ezért annak támogatására mind több amerikai magyar megnyerését és felsorakoztatását javasolta.

Az alelnök itt-tartózkodása alatt természetesen sort kerített a sajtó képviselőivel való találkozásra is, melynek keretében exkluzív interjút adott a Magyar Televízió *A Hét* című műsorának.

Bush interjújának idején Várkonyi Péter már az Egyesült Államokban tartózkodott, és a legkülönfélébb megbeszéléseket folytatta az amerikai vezetés széles spektrumával. (Várkonyi eredetileg Ronald Reagannel is találkozott volna, ám ettől az amerikai fél szeptember 15-én, az elnök egyéb fontos elfoglaltságaira hivatkozva visszalépett.) A Várkonyi–Shultz találkozón az amerikai külügyminiszter alig egy nappal Bush látogatása után már „nagyon sikeresnek”⁹ minősítette azt, sőt, azt is jelezte, hogy szándékában áll személyében is ápolni az egyre javuló kétoldalú kapcsolatokat. A magyar vezetés, mely előzőleg kétségtelenül egyeztetett Moszkvával a CIA korábbi igazgatójának a legfelsőbb szinteken való fogadásáról, így sikerként könyvelhette el Bush budapesti látogatását – ám a siker érzetét hamarosan beárnyékolta mindaz, amit Bush a valahai Kaiserstadtbba érve mondott: *„Épp most érkeztem az Önök országának keleti szomszédságából, s ott az emberek arcán sóvárgást láttam; sóvárgást ugyanazon demokratikus szabadságjogok után, melyet az osztrák emberek élveznek.*

⁶ „Lázár elvtárs kifejtette, hogy milyen jelentősége van Magyarországnak számára a külgazdasági kapcsolatoknak, s milyen erőfeszítéseket teszünk a gazdasági egyensúly helyreállításáért, fizetőképességünk megőrzéséért...” MNLOL KÜM TÜK 4-131 02059/20

⁷ Uo.

⁸ Ahogy ez a Kádár–Bush találkozó témáinak előterjesztésében is hangot kapott. MNLOL KÜM TÜK 4-131 002059/15

⁹ MNLOL KÜM TÜK 4-135 002344/22

[...] amennyiben van is az emberi jogoknak bizonyos tiszteletben tartása Kelet-Európában, az csak a nemzetközi nyomásnak való ritka koncessziók formájában létezik. [...] Hadd szögezzem le, oly tisztán, amennyire csak tudom: Jalta idején nem létezett egyezség Európa befolyási övezetekre való felosztásáról. [...] Európa egyetlen megosztását sem ismerjük el törvényesnek.”¹⁰ George Bush azt is kiemelte, hogy az Egyesült Államok elutasítja „a feltételezést, hogy a helsinki megállapodással elfogadná a *status quó*t, Európa jelenlegi felosztását”.¹¹

Bush ausztriai beszédével az előző napi diplomáciai siker magyar szempontból hirtelen ellentétes előjelűvé vált. Külügyi dokumentumokból kiolvashatóan Budapestnek fáj az Ausztriával való direkt és negatív összehasonlítás, Jalta nyílt diszkreditálása. Fáj, és zavart okozott Bush „kéretlen dicséréte”, ahogy szembeállította Magyarországot (és Romániát) a keleti blokk más országaival.¹² A *The New York Times* beszámolója szerint a George Bush által kifejezetten dicsért magyar vezetés az e kontextusban való pozitív megkülönböztetés terhe alatt valósággal összeroskadt. Más okból, de hasonló reakciókat váltott ki az amerikai alelnök beszéde Bécsben is. A *Christian Science Monitor* 1983. szeptember 23-i, osztrák forrásokra is támaszkodó, *Az osztrákok kritizálják Bush beszédét* című cikke szerint a *vice president* beszédének tartalma és stílusa a bécsi vezetést is meglepte és megijesztette. Bár a kormányzó Osztrák Szocialista Párt nyíltan nem fogalmazott meg kritikát, annak befolyásos lapja, az *Arbeiter-Zeitung* „naivnak” és „károsnak” nevezte George Bush bécsi beszédét; a *Die Presse* pedig úgy fogalmazott: „Csak árthat a törekeny magyar kísérletnek, ha azt egy amerikai alelnök feltűnően dicséri.”¹³

A Magyar Népköztársaság nyugati kapcsolatait pozitívan megerősítő Bush-látogatás végül távolról sem csak Bush bécsi kijelentéseinek okán okozott zavart a Moszkvával ápolt szövevényes kapcsolatrendszerben. A kérdés kieleveződését Szűrös Mátyás által 1983. október 6-án a Magyar Újságírók Országos Szövetségének Nemzetközi Szakosztályában az MSZMP formálódó, önállóbb külpolitikai gyakorlatáról mondtak hozták. Ennek direkt folyományaként 1983. október 28-án Jurij Andropov éles hangú levelében rötta meg Kádárt, felvetve a szovjetek számára legfontosabb kérdést: „Mi ez: végletes politikai naivitás, vagy valami ennél rosszabb?”¹⁴ Andropov számonkérésére, a két, egymást – talán túlzottan is – jól ismerő vezető levélváltása utólag is magyarázza

¹⁰ A MNLOL KÜM TÜK 4-19 004251-es anyagban külön jelzet nélkül szereplő dokumentumok, és a *NYT Bush segítséget ígér a keleti blokk függetlenebb országainak* című, 1983. szeptember 22-i cikke alapján. [HTTP://SELECT.NYTIMES.COM/SEARCH/RESTRICTED/ARTICLE?RES=FA0A12FC355C0C718EDDA00894DB484D81](http://select.nytimes.com/search/restricted/article?res=FA0A12FC355C0C718EDDA00894DB484D81)

¹¹ Uo. Az úrlap teteje

¹² Magyar részről dokumentumok sorában sérelmezik az alelnök által a Helsinki Záróokmánnyal, az emberi jogok betartásával és az ellenzéki mozgalmak támogatásával kapcsolatban elmondottakat. Az ő megközelítésükben „*Bush Budapesten tételesen és szó szerint gyökeresen mást mondott*”; „*Megalapozatlan az alelnöknek azon kijelentése is, hogy Helsinki szívé a nyíltság és az emberi jogok iránti elkötelezettség képezi.*” MNLOL KÜM TÜK 4-131 002059/24

¹³ <http://www.csmonitor.com/1983/0923/092317.html>

¹⁴ Huszár idézi mind Andropov, mind Kádár levelét, illetve Szűrös visszaemlékezését az eseménysor kapcsán. Huszár, i. m. 295–296.

a Bush látogatását megelőző, feltűnő magyar médiacsendet, egyszersmind részben magyarázatot ad arra, miért akarták ezek után a szovjetek megakadályozni Margaret Thatcher 1984. februári budapesti látogatását.

Hogy a George Bush által elmondottak egyértelműen az új, hivatalos amerikai álláspontot, és nem az alelnök egyéni nézeteit tükrözték,¹⁵ arról a magyar vezetés 1983 október-novemberében kaphatott meggyőző igazolást. A washingtoni nagykövetségen Petrán Jánost váltó dr. Házi Vencel ugyanis ezen hónapokban járt bemutatkozó látogatáson az amerikai külpolitika számos meghatározó személyiségénél. Richard Nixonnál és Cyrus Vance-nél éppúgy megfordult, mint Mark Palmernél, illetve magánál Bush alelnöknél. A Palmernél tett látogatása alkalmával – melyen a Harry E. Bergold helyére kijelölt, új budapesti nagykövet, Nick Salgo is részt vett – került szóba a bécsi beszéd, illetve annak ambivalens kelet-európai fogadtatása. Házi rámutatott, hogy bár az amerikaiak által alkalmazott differenciálási politika Magyarország számára előnyös, ugyanakkor az USA nyílt megosztási politikája elfogadhatatlan. Palmer ezen felvetésre adott válasza valószínűleg gyorsan kijózanította a „tereppel” még épp csak ismerkedő, újdonsült nagykövetet. A külügyi csoportfőnök ugyanis külön kihangsúlyozta, hogy „a bécsi beszéd az USA részéről alapvető politikai nyilatkozat volt a kelet-európai politikáról.”¹⁶

Mindezek fényében az „akkor még mérges volt az alelnök kéretlen dicséréte miatt” kitétel 1985 második felében még érvényes is lehetett. Kádár habitusát, illetve paradigmájának kényszereit ismerve valószínűbb azonban, hogy csak taktikus és óvatos volt: Mihail Gorbacsovot alig néhány hónappal korábban, 1985. március 11-én választották az SZKP főtitkárává, s kérdéses volt, hogy az új szovjet vezető személye és bekötései/kapcsolatrendszere milyen változásokat indukálnak majd a hatalmi erőterben. Tény, hogy Gorbacsov maga elismerte Kádárt, és példaként tekintett a magyar modell egyes elemeire, ám ez önmagában nem jelentett garanciát a magyar főtitkár jövőjét tekintve. Ami számunkra itt fontos: az első, genfi Reagan–Gorbacsov csúcstalálkozó után, 1985. december 6-án Nicolas Salgo találkozott Kádárral, s megbeszélésük gerincét az 1984 végén amerikai részről felmerült, majd 1985 elején kiszivárogtatott, esetleges budapesti Ronald Reagan–Kádár János találkozó¹⁷ jelentette.¹⁸ 1986-ra tervezve nyitott kérdésként szerepelt egy amerikai–magyar csúcstalálkozó lehetősége,¹⁹

¹⁵ A Harry E. Bergold által közölt információk alapján úgy tűnik, hogy még az amerikai diplomácia sem volt egységes a beszéd tartalmát illetően. Bergold, saját állítása szerint, csak 12 órával annak elhangzása előtt ismerte meg a beszédet végleges formájában; s ebben az általa korábban javasolt módosításokat nem vették figyelembe. Bergold a beszéd elhangzása után csak saját premisszáját látta igazolva, „hogy az amerikai legfelsőbb vezetés semmit sem ért abból, ami a világnak ezen részében folyik..., s ez talán még brit birodalmi örökségnek tekinthető.” MNLOL KÜM TÜK 4-116 005723

¹⁶ MNLOL KÜM TÜK 4-116 005517

¹⁷ Reagan 1985. május 10–14-én Európában (Lisszabon, Bonn, Madrid) járt; feltételezhető, hogy budapesti látogatását is ekkorra időzítették volna. MNLOL KÜM TÜK 4-13 002654/1

¹⁸ Bó évtizeddel korábban, 1974-ben a politikai bizottság az akkori amerikai elnök, Richard Nixon budapesti meghívása mellett döntött, s az csak Nixon hamarosan bekövetkezett bukása miatt vesztette értelmét és érvényét.

¹⁹ Salgo visszaemlékezése szerint Kádár maga nagyon is hajlandó lett volna az USA-ba látogatni, de Michael Deaver, aki 1985-ig a fehér házi stáb második embere volt, szerencsétlen módon ragaszkodott a

de Kádár János tudatosan és egyértelműen kizárta, hogy Ronald Reagannel Budapesten találkozzon – viszont nem zárkózott el egy esetleges washingtoni látogatástól; Salgo ekkor 1986 április-májusát javasolta. Kádár úgy fogalmazott, hogy „csak organikus fejlődés lehetséges”, s hogy „nincs értelme a hirtelen, megalapozatlan ötleteknek”.²⁰ Kádár óvatosságát jelzi az a kissé rendhagyó (már-már furcsa) epizód is, ahogy a magyar főtájtár a Ferihegyre siető nagykövet után üzent, megerősítve, hogy „a Reagannel való kapcsolat számára neutrális”.²¹

A magyar külügyi anyag tehát alapvetően és folyamatában összecseng a bevezetőben idézett 1986. augusztusi CIA-s összefoglalóval, s a kettő metszetében ott áll egy magyar–amerikai csúcs lehetősége.

Miközben egyértelmű, hogy ennek kétirányú kommunikálásában és (esetleges) megszervezésében Salgónak kulcsszerepe volt, elengedhetetlen, hogy azonosítsuk a két fél saját motivációit. Ennek illusztrálására egy másik, 1986 májusában elkészült CIA-s anyag, a *Hungary: The Waning of the Kadar Era* megállapításait szeretném idézni (az eredeti sorszámozást eltávolítva összefüggő szöveget alkotva itt): „Ez a nemzetbiztonsági becslés 1955 óta az első, mely specifikusan Magyarországgal foglalkozik. Célja, hogy számba vegye és értékelje az ország politikai és társadalmi stabilitásának, gazdaságának és külpolitikájának jövőbeni kilátásait az évtized végéig. A következő körülbelül öt év meghatározó időszak lesz Magyarország számára – az útirány kiválasztásának időszaka –, lévén a vezetés készül, s lehet, meg is éli az 1956 óta első nagyobb politikai utódlást.²² [...] Kádár túlzottan is visszahátrált az 1968-as reformok irányvonalától 1972-73 megszorításában, melyet a változást elutasító pártbürokraták és ipari dolgozók, és Moszkva

május 8-i dátumhoz, holott tudniuk kellett (volna?), hogy május 9-ét a Szovjetunióban a „győzelem napja”-ként ünneplik, s így Kádár ezen dátumot nem fogadhatja el. Salgo, ADST OralHistory Project, 2004
²⁰ MNLOL KÜM TÜK 4-14 005831

²¹ MNLOL KÜM TÜK 4-14 005831/1 A kétoldalú csúcstalálkozó lehetőségén túl Kádárnak a térséggel, és a térséget érintő szovjet és amerikai külpolitikával kapcsolatos, általános helyzetértékelése volt a meghatározó. Kelet-Európa baráti országait, illetve a differenciálási politika rájuk gyakorolt hatását elemezve Kádár azt mondta: „Jugoszláviával kapcsolatban nem az USA magatartása volt a meghatározó, a belső ellentéték a szocialista táboron belül, még a kibékülés is 'saját termék' volt. Aztán Romániával meg Lengyelországgal 'differenciált' [...] az Egyesült Államok, de sem ő, sem a másik két ország nem dicsekedhet sokkal, mint eredménnyel, mint következménnyel.” Később hozzátette: „A Szovjetunióról való leválasztást célzó differenciálás kilátástalan.” Lengyelország korabeli helyzetéről szólva – melyet egyértelműen Salgo vetett fel – azt mondta, sok párhuzamot lát Jaruzelski és saját 1956-ot követő időszaka és helyzete között, véleménye szerint a nyugati ellenséges retorika és sajtómegnyilvánulások csak megnehezítették a politikai döntések, így az amnesztia meghozatalát. „Egy kis csend kell” – mondta, hozzátéve: „Így van ez valahogy most a Szovjetunióban is.” Hogy ez utóbbin pontosan mit értett, nem derül ki a dokumentumokból, de a rezümében szó esik Gorbacsov személyéről, magyar relációban is: „A szeptemberi találkozót követően nincs semmilyen félreértés vagy nézeteltérés a Szovjetunió és Magyarország között, Gorbacsov érti a magyarországi helyzetet, folyamatoakat.” Saját személyét érintve Kádár János azt is megemlíttette, Gorbacsov szerint „Kádár elvtársnak sokáig kellene dolgoznia”. Uo.

²² A kádárizmus jövője: gulyáskommunizmus gulyás nélkül című, a CIA igazgatója és igazgatóhelyettese részére készült, az európai hírszerzés helyettes vezetője által 1985. július 18-án jegyzett anyag már előrejelezte, hogy az ügynökség több mint három évtized után újraértékeli a Magyar Népköztársaságot: „A Salgo nagykövettel jövő héten esedékes találkozó kapcsán érdekelheti Önöket némely azon trendek közül, melyeket felfejlődni látunk Magyarországon, s melyet majd készülő, 1955 óta első, Magyarországot érintő prognózisunkban fejtünk majd ki.” NIC No. 03594-85

a túlzott decentralizáció miatti aggodalma indította be. A rendszer tovább erősítette a központi irányítást, rövidlátó módon így próbálva megvédeni a gazdaságot az olajárrobbanástól, a globális inflációtól és az 1970-es évek közepének recessziójától. Ahelyett, hogy alkalmazkodtak volna [a megváltozott gazdasági környezethez]. A magyar gazdasági tervezők a gyors gazdasági növekedés fenntartása és a fogyasztás mellett döntöttek, a nyugati hitelpiacokról kölcsönözve a mind mélyülő deficit kifizetéseihez. A rendszer intézkedései tovább erősítették a nem hatékony/gazdaságtalan termelést, és támogatták a fogyasztást, miközben a gazdaság súlyosan eladósodott. A teljes valutaadósság az 1973-as 1,4 milliárd dollárról 9,1 milliárdra nőtt 1980-ban, s így az egy főre eső államadósság magasabb, mint Lengyelországé. 1978-ra a magyar vezetés felismerte, hogy a pénzügyi katasztrófa elkerüléséhez változásra volt szükség a gazdaságpolitikában. A rendszer csökkentette a növekedési célokat, és a valutaalapú import csökkentésével a prioritás a pénzügyi egyenleg megteremtése felé mozdult. A tervezők mindezen lassulás terhét a beruházásokra helyezték, hagyva, hogy az élet-színvonal kiegyenlítődjék, erodálás helyett. Ezzel egyidejűleg Budapest elkezdte fel-éleszteni reformprogramját, a hatékonyságot és a versenyképességet erősítendő. Az 1980-as évek kezdetére azonban Budapest visszafogott reformintézkedései képtelennek bizonyultak Magyarország gyorsan romló külső környezetével való megküzdésre. A fizetési egyenleg ugyan javult, de a deficitet nem sikerült megszüntetni, s az adósság tovább nőtt. Magyarország kereskedelmi pozíciói mind a Nyugattal, mind a KGST-vel jelentősen romlottak, ahogy az 1979-es olajár-eszkaláció belobbantotta az infláció tüzét, hamarosan a szovjet olaj árát is megemelve. Gyors egymásutánban a lengyel pénzügyi válság, majd a hitelezők Kelet-Európából való menekülése, a világszerte az egekig ugró kamatlábak, Magyarország nyugati piacainak recessziója, illetve a szovjet olajexport korlátozása arra kényszerítették Magyarországot, hogy keményebb megszorításokat vezessen be. A nyugati hitelezők és az IMF nyomására Budapest még inkább visszafogta a beruházásokat, szigorította az import ellenőrzését, emelte a fogyasztói árakat, s 1981 után csökkentette a bérnövekedést az állami szektorban. Ezek a lépések a pénzügyi teljesítményt javítva elegendőnek bizonyultak a nyugati bankok, kormányok és az IMF meggyőzésére, melyhez Magyarország 1982-ben csatlakozott, hogy biztosítsák a fizetésektelenség elkerüléséhez szükséges hiteleket. Mindezen erőfeszítések ellenére az adósság tovább nőtt, s a nyugati kölcsönök összege 1985-re elérte a 11,8 milliárd dollárt. Ugyanekkor a megszorításokkal azonosított forráshiány széles körű vitát provokált a vezetésben arról, hogy Budapestnek bátrabb, vagy óvatosabb lépéseket kellene tennie a reformok terén. A reformpárti csoport amellet érvelt, hogy csak és kizárólag mélyreható reformok állíthatják Magyarországot a hosszú távú növekedés és a pénzügyi mérleg egyensúlyának pályájára. Kádár egyetértett a további reformokkal, de csak óvatosan haladt, a potenciális hazai és szovjet kritika lehetősége, és a szélesebb decentralizáció Magyarország pénzügyi helyzetét érintő hatásai miatt. E gyenge pénzügyi helyzet folytatódni fog, mivel az adósságszolgálati kifizetések magasak maradnak egészen az évtized végéig.”²³ Míg a dokumentum a magyar gazdaság helyzetét tárgyaló része jól illusztrálja a szövegben „kádárizmus”-ként is leírt paradigmából fakadó kényszereket, a kapcsolt amerikai érdekeket és

²³ Magyarország: a Kádár-korszak hanyatlása (Hungary: The Waning of the Kadar Era). CIA NIE 12.5-86

intenciókat a dokumentum kulcsmegállapításai között találjuk: „Az Egyesült Államok számára jelentős tétje van a magyarországi helyzet kifejlésében, mivel Magyarország a reformok éllovasa Kelet-Európában. Magyarország növekvő adóssága és a Nyugat segítségére való szorulása folytatólag biztosíthatja az USA és más nyugati ipari országok számára, hogy némi befolyással legyenek. Hosszabb távon – különösképpen akkor, ha Gorbacsov a szovjet gazdaságot feléleszteni kívánó programja kudarcot vall – az Egyesült Államok és a fejlett Nyugat vonzereje tovább nőhet, jobb lehetőséget teremtve így a Nyugat magyarországi befolyása számára.”²⁴

A Magyar Népköztársaságnak a rendszer változatlan formában való fenntartásához folyamatosan újabb nyugati hitelekre volt szüksége, míg az Amerikai Egyesült Államoknak Budapestre való befolyását kellett fenntartani, erősíteni, Washington differenciálási politikájának részeként. Lehet, hogy Kádár szerint – ahogy ezt Salgóval való megbeszélésük kapcsán fentebb lábjegyzeteltem – az USA Jugoszláviával, majd a keleti blokkban Romániával igyekezett „differenciálni”, a valóságban azonban az 1970-es évek végén, s majd még inkább az 1980-as években épp a magyar rendszer bírt kiemelt jelentőséggel az amerikai külpolitikusok és tervezők számára – „az Egyesült Államok számára jelentős tétje van” megfogalmazás kevés kétséget hagy efelől.

Ugyanakkor a *Hungary: The Waning of the Kadar Era* című anyagban a jövőt tekintve egyértelmű distinkciót tesznek Kádár, illetve az általa kiépített paradigma között: „Magyarország fontos átmeneti időszakba lépett. A magyar politikában Kádár Jánossal azonosított korszak kérlelhetetlenül a végéhez közeleg. A rezsim nehéz kihívások elé néz. A felhalmozott társadalmi és gazdasági feszültségek eléggé komolyak ahhoz, hogy az évtized végére nehézségekbe ütközzön a jelenlegi, Kelet-Európában egyedülálló gazdasági reform, politikai stabilitás és relatíve enyhe ideológiai nyomás képének fenntartása.” [...] Ha az utódlásra hamarosan sor kerülne, bárki is kövesse Kádárt, valószínűleg folytatni fogja Kádár általános érvényű politikai megközelítését és gazdasági reformprogramját, legalábbis az elején. A „kádárizmus” túl hosszú ideig működött jól ahhoz, hogy negatív visszahatás nélkül lehessen visszafordítani azt. Mi több, a legfelső vezeték többségét az évek során sikerült úgy ki- és megválogatni, hogy azok osztják Kádár alapvető elgondolásait.

Kádár általános megközelítésének folytatólagossága valószínűleg azt jelenti majd, hogy bár a társadalmi problémák továbbra is nyilvánvalóak lesznek, Magyarország továbbra is alapvetően stabil marad. A rendszer elutasítása ugyanakkor valamivel nyilvánvalóbbá válik, ahogy a gazdasági problémák elnyúlnak, s ahogy összel az 1956-os októberi forradalom 30. évfordulója közeleg. A kormányzat részéről a rendőrség alkalmazása gyakoribb lehet, mint az 1970-es években, de nem oly mértékben elnyomó, mint az 1950-es évek végén.

Ugyanakkor megkérdőjelezzük, hogy hosszabb távon akár még Kádár mesteri rendszermachinációi elegendőek lesznek-e, ha a gazdaság nem mutatja az éledés jeleit, s ha jelen állapotból fakadó társadalmi feszültségek tovább erősödnek. A reformok egyenkénti alkalmazása korlátozni fogja azok hatékonyságát és versenyképességét, melyek pedig a jobb ipari termeléshez szükségesek. Az adósságteher és Moszkva szí-

²⁴ Uo.

gorodó követeléseit korlátozni fogják az ipari modernizációhoz elérhető erőforrásokat. Gazdasági fordulat nélkül a bajok tovább mélyülhetnek Magyarországra számára az évtized vége felé.

– A gazdasági feszültségek kiélezhetik a vezetésen belüli rivalizálást a reformok tempóját illetően. Ha Kádár utódlására most kerül sor, a kezdeti zavartalan átmenet időszaka lehetséges, csak pauzát jelent, mielőtt a széthúzás komolyabbra fordul.

– Miközben a megerősödő belső ellentétekkel küzdenek, a rendszer elkezdhet sodródni, a gazdasági reformot illetően a stop and go elvére szorítkozva, ezzel végül tovább mélyítve az erkölcsi problémákat, kiélezve a társadalmi feszültségeket.

– A társadalmi elégedetlenség növekedése felújítaná, s meglehet, fokozná a rendszernek a társadalmi kontrollra és a fegyelem fenntartására való támaszkodását.

Magyarország gazdasági és társadalmi problémái egy Moszkva számára nehéz időszakban tovább fognak mélyülni – olyan időszakban, melyben Gorbacsov majd a szovjet gazdasági problémákra kíván fókuszálni, s nem szövetségesi terhet akarja magára venni. Budapest és Moszkva között számos ügyben éleződhetnek a feszültségek, így a gazdasági és társadalmi reformok tempójának és mértékének, a Nyugattal való kapcsolatok, a KGST-integráció dimenziói, a rubel versus valuta alapú kifizetések, a Szovjetunióból importált nyersanyagok árának, a Szovjetunió védelmi képességét erősítő magyar export minősége kérdésében.

A kiéleződő feszültségek lehetősége ellenére, főként gazdasági ügyekben, Magyarország továbbra is teljesíteni fogja a Varsói Szerződésben vállalt kötelezettségeit. Egy súlyos válság – mely a nagyon is valós szovjet katonai fenyegetés direkt beavatkozását igényelné – valószínűtlen. Ugyanakkor, ha ilyen krízis alakulna ki, az a magyar utódlási folyamat elmérgesedéséből, és/vagy a vezetés átmenetének szovjet félrekezeléséből adódna.”²⁵ A virginiai Langleyben tehát úgy látták, hogy bár a kádári magyar modell az 1960-as években még személyhez kötötten jelent meg, negyed évszázaddal később már elég erős ahhoz, hogy nagy valószínűséggel túlélje létrehívóját. Ennek pedig kihatása volt arra, ahogy Washingtonból Kádár személyére, pontosabban lokális-regionális-globális helyértékére és súlyára tekintettek, lévén a magyar főtitkár személye immár nem jelentett kizárólagos garanciát a „kádárizmus” továbbviteléhez.

Vizsgálódásunkban mindezek tudatában térhetünk vissza az 1986. augusztusi, alig egyoldalas dokumentum szövegéhez, melyben az esetleges Reagan–Kádár csúcs kapcsán a CIA elemzői és döntéshozói a következőket fogalmazták meg: „Ilyen váltás [Kádár János részéről] csak akkor lehetett lehetséges, ha annak tervét Gorbacsov előzetesen jóváhagyta, s ha az beleillik az USA-val kapcsolatos általános stratégiába. (A két vezető júniusban Budapesten találkozott, és az ügy vélelmeshetően ott merült fel.) Bárhogyan is volt, mindez illeszkedik – a legutóbbi Varsói Szerződés csúcstalálkozón megfogalmazott – a szovjet célkitűzések támogatását célzó aktívabb kelet–nyugati kapcsolatok tervéhez.

²⁵ Nyilvánvaló, hogy fenti, a korszakot tekintve alapvetően téves megállapítás az 1956-os magyar és 1968-as, cseh, illetve az ekkor még teljesen félreértelmezett, pontosabban: Jaruzelskiék által a Nyugat felé elhazudott, tudatosan „a kisebbik rossz”-ként beállított 1981-es lengyel eseményeken alapult.

Az utóbbi években Kádár igen aktív volt a nyugati vezetőkkel való találkozóiban, de a nemzetközi politikában nem számít nagymenőnek. Amennyire tudjuk, minden találkozót jó előre megterveztek, s úgy gondoljuk, a legtöbb, ha nem mind, a szovjetekkel történt előzetes egyeztetés után zajlott le. S valóban, hosszabb távon minden látogatás a szovjet érdekeket szolgálta, lévén Kádárt a reformszellemű, mérsékelt vezető szerepében jelenítve meg, egy csalogán tárgyyszerű párbeszédet alakított ki a kelet–nyugati ügyekben.

Kádár nagyon is lehet a szovjetek hatékony, visszafogott szóvivője – főképp a következő [szovjet–amerikai] csúcstétre való gyürkőzésben –, s a szovjetek valószínűleg a PR egyensúlyt igyekeznek a maguk javára billenteni.

Kádár azt remélheti, mindez jótékony hatással lehet rendszerére, mely a stagnáló gazdaság, az erősödő ellenzéki mozgalmak és a saját beosztottai közt terjedő, Kádárt a reformokból kiábrándult vezetőként látó trend miatt nagyon meggyengült.

Kevésbé világos, miben szolgálna egy Kádár-látogatás az amerikai érdekeket – ha csak ezen esemény nem jelentene előrelépést a Kelet-Európát érintő differenciálási politikánkban. Ha amellet érvelnénk, hogy ezt oly mértékben kívánjuk célként megvalósítani, amint erre az alelnök [George Bush] utalt, a magyarok e látogatás iránti vágya apadni fog.”²⁶

Érdekes, s legalább ennyire tanulságos, hogy a feljegyzés készítői mennyire korábbi tapasztalataik foglyaként gondolkodtak. Természetesen hozzájárulhatott ehhez a következő, a reykjavíki amerikai–szovjet csúcstétre övező általános bizonytalanság,²⁷ és az e helyzetből levezethető potenciális (s egyben dedikált)

²⁶ Hungary: *Renewed Interest in a Kadar Visit Here*, 1986. augusztus 5., CIA NIO/EUR

²⁷ Egy tudatosan hosszú lábjegyzet fentiek szuperhatalmi kontextusához. Az első Reagan–Gorbacsov csúcstalálkozó lehetőségét amerikai részről 1985 májusában, Helsinkiben George Shultz vetette fel (ismét) Andrej Gromikónak, 1985 novemberének közepén Washingtonban vagy Genfben. Gorbacsov 1985. júniusi, tízoldalas válaszelevelében pozitívan nyilatkozott egy főtítkári–elnöki megbeszélést illetően, de Washingtont elvetette. A csúcscsal kapcsolatos megállapodás végül szinte az utolsó pillanatban konkretizálódott, Mihail Gorbacsov novemberi levelében elfogadta a genfi helyszínt és az 1985. november 19-i dátumot.

Ezzel szemben a reykjavíki csúcshoz vezető út lassú és gyötrelmes volt; az előkészítést nem a konstruktív egyeztetés, inkább a rögzült hidegháborús premisszák, s főként szovjet részről a nyilvánosan hirdetett ideológia médiareklámja jellemezte. A svájci csúcstétre követően, több levélváltás után, Gorbacsov 1986. január 15-én nyilvánosan a teljes európai INF (*Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty*) fegyverzet (a rövid és közép-hatótávolságú nukleáris fegyverek) felszámolását javasolta, s e rendkívül ügyes propagandahúzással kellemetlen helyzetbe hozta Reagant. Az amerikai elnök tudta, hogy a szovjet főtítkári javaslatának elutasításából nehezen tud jól kijönni, ráadásul úgy érezte, hogy Gorbacsov tulajdonképpen Reagan saját, 1982-es zéró–zéró javaslatát ismételte meg – ám azt ezúttal az SDI (*Strategic Defense Initiative*), a híres/hírheft „csillagháborús” terv leállításához kötve. Míután Ronald Reagan alig két hónappal korábban Genfben nyilvánvalóvá tette, hogy az SDI nem képezi alku tárgyát, a szovjet javaslatot legjobb esetben is az amerikai szándékok komolyságának teszteléséként értelmezhetjük, semmint valós tárgyalási szándékként. (Erre mutat az elutasítást követően azon 1986. február eleji, Dobrinyintől származó közlés is, mely szerint „szovjet értékelés szerint egyelőre nincs miért találkozozanak”, „mivel újabb ismerkedési összejövetelnek semmi értelme nem lenne”.) Ugyanakkor 1986. április 25-én az ekkor még az SD-ben dolgozó Mark Palmer Horn Gyulának megismételte az amerikai szándék komolyságát: „[...] három csúcstalálkozóra van szükség, amelyek közül az első célja a személyes kapcsolat kialakítása [véltetően ez volt Genf], a másodiké a nézetek közelítése a legfontosabb kérdésekben és ezzel a leendő megállapodás kereteinek meghatározása, a harmadiké a megállapodások aláírása.” E közlést valamivel megelőzően Washingtonból való távozásakor, búcsúlátogatása alkalmával Anatolij Dobrinyin Gorbacsov személyes levelét adta át Reagannek, melyben a szovjet főtítkári „előfeltétel nélküli pozitív elvi álláspontot” fogalmazott meg egy csúcstalálkozó megtartására

„hírvivő” szerep, de meglepő, mennyire hiányzik ebből a helyzetértékelésből a közvetlen magyar iniciativa. Véleményem szerint a 2011-ből olvasható irat megállapításaihoz képest legalább négy hipotézis állítható fel. Elsőként, s szerintem legerősebb motivációként, ott volt a gazdasági kényszerektől hajtott külpolitikai nyitás továbbvitelének igénye. Ha és amennyiben Ronald Reagan találkozott volna Kádár Jánossal, az nagyban erősítette volna a magyar főtitkár ázsióját, illetve szerepét a keleti blokk Moszkva uralta erőterében.²⁸

Másodikként, érzékelve a kialakult szuperhatalmi helyzetet, az adott pillanatban a szovjet és magyar szándékok és törekvések egybe is eshettek, s így egy amerikai–magyar csúcstalálkozó kettős szerepet is betölthetett volna.

A magam részéről harmadik helyre sorolnám a dokumentumban szereplő „ha mindez igaz, akkor” kitétel szellemében, hogy e találkozót leginkább maga a budapesti amerikai nagykövet, Salgo ambicionálta, lévén a magyar és amerikai fél közötti információcsere alapvetően az ő személyén keresztül zajlott.

Részemről csak negyedikként merül fel, hogy a *renewed interest* Moszkva kezdeményezésére született volna – felfűzve azt egy egyébként önálló magyar–amerikai fejleményre. Miközben nem állíthatom, hogy későbbi dokumentumok nem ezen utóbbit fogják (egyszer talán majd) igazolni, úgy gondolom, hogy a jelenleg hozzáférhető információk összecsengése alapján az valószínűsíthető, hogy – az általam elsődlegesen megjelölt verzióknak megfelelően – Kádár Salgóval tárgyalva valóban jelezhetette-fenntarthatta-megerősíthette Ronald Reagannal való találkozásának szándékát.

Nem zárható ki, hogy mind budapesti, mind washingtoni személyes megbeszélésein Nicholas Salgo olykor túlzott, s feltételes módon megfogalmazottakat kijelentő módon közvetített a másik fél felé; s az is nyilvánvaló, hogy e kétoldalú folyamatban igyekezett személyét megkerülhetlenné tenni. Ahogy a budapesti amerikai nagykövetség akkori helyettes vezetője,

(annak ellenére, hogy valamivel korábban Reagan további, katonai célú nukleáris kísérleteket hagyott jóvá). Igaz, ebben az 1986. április 2-ra datált levelében Gorbacsov nem a washingtoni csúcsról beszélt (Dobrinyn elmondása szerint Gorbacsov erre még nem látta elérkezettnek az időt), hanem egy, valamely európai fővárosban tartandó, kizárólag a nukleáris leszereléssel foglalkozó csúcstalálkozóóról; hangsúlyozva, hogy e megbeszélésre nem a már eltervezett washingtoni csúcs helyett kerülne sor.

Bár a hónap folyamán a Líbia elleni amerikai csapás újabb retorikai párbajt provokált, Csernobil tragédiája hamarosan minden mást elhomályosított. Az ukrainai atomerőműben 1986. április 26-án bekövetkezett robbanás – mely következményeiben minden idők második legnagyobb nukleáris katasztrófáját okozta, és 200 000 (más adatok szerint 2000-ig 350 400) ember kitelepítésével járt – az egész világot megrendítette. A katasztrófa miatt a találkozót érintő konkrétumokról legközelebb Eduard Sevardnadze szovjet külügyminiszter amerikai útján, 1986. szeptember 19-én esett szó, amikor Gorbacsov szeptember 15-én kelt levelét adta át Reagannek. Gorbacsov e levelében 1986 októberét javasolta a csúcstalálkozó időpontjául, London vagy Izland helyszínével. Ronald Reagan végül egy diplomáciai intermezzo után szeptember 30-án reggel nyilvánosan bejelentette, hogy 1986. október 11-12-én az izlandi Reykjavíkban találkozik Gorbacsoval. Ronald Reagan, *An American Life*, New York, Pocket Books, 1992. 617-622., 650-651., 663-673. MNLOL KÜM TÜK 4-10 00221/1-3.

²⁸ Kovács László korábbi külügyminiszter szerint a kádári külpolitika egyik alappillére épp azon megközelítés volt, hogy „*semmi olyat nem érdemes tenni, ami gyakorlati hasznot nem hoz, de Moszkvát ingerli*”, ám ez egyáltalán nem zárta ki a rendszer fenntartása szempontjából fontos, gyakorlati haszonnal járó kérdések tudatos felvállalását, akár a Kremmel szemben is. Interjú Kovács Lászlóval, 2014. 01. 28.; publikálatlan.

Keith C. Smith fogalmazott visszatekintve: „*Voltak sikerei, de a legtöbb tárgyalása nyomában nagyobb zavar, semmint tiszta, világos helyzet maradt. Ez általában azért történt, mert váltogatta a tárgyalási pozíciókat, sajátjait is zavarba hozva. Salgo azt gondolta, hogy nagykövetségként személyes kapcsolatot kell építenie a kommunista párt vezetőjével, Kádár Jánossal. Több privát találkozót szervezett Kádárral. Minden alkalommal ellenjavalltam, hogy egyedül találkozzon vele. Mondtam neki, hogy vinnie kellene valakit, aki jegyzeteket készít, s mivel én akkoriban jól beszéltem magyarul, segíthettem volna neki. Nem, nem, mondta ő. Egyedül kell beszélnem Kádárral, négy szemközt.*”²⁹ Salgo habitusa, beszédmódja és egyéni ambíciói azonban nem negálják Kádár János 1986-ban meglévő találkozási szándékát.

Visszatérve az általam címként választott „arra alkalmasabb idők” gondolatához, 1986 közepére sok olyan változás történt, mely szinte minden korábnál „alkalmasabbá” tette 1986 nyarát egy magyar–amerikai csúcstalálkozó megszervezésére és lebonyolítására. Brezsnyev, Andropov és Csernyenko egymás utáni gyors elhalálózása, Gorbacsov hatalomra kerülése (kevesebb, mint három év alatt, 1982 szeptemberétől 1985 márciusáig) ugyan jelentős bizonytalanságokat generált Kádár számára, ám a szovjet pártoligarchák hatalmi fluktuációja egyben lehetőséget is teremtett, lévén a Kreml urai újra meg újra saját pozícióik megerősítésére voltak kénytelenek koncentrálni, s kevesebb erejük maradt a blokkon belüli önálló mozgások direkt kontrollálására. Az sem mellékes, hogy 1986 augusztusára az új, fiatal szovjet főtitkár már másfél éve hatalmon volt, illetve túl volt egy szuperhatalmi csúcstalálkozón, s a következőre készült. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy maga Gorbacsov részben példaként tekintett Kádárra, s messze többre értékelte őt a szatellitiek más vezetőinél. Ugyanilyen fontos, s erről fentebb különböző helyeken már említést tettem, hogy 1982–83-tól a Magyar Népköztársaság nyugati kapcsolatai az úgynevezett „kis hidegháború”³⁰ ellenére is folyamatosan javultak, bővültek és fejlődtek – így a szuperhatalmi környezet valójában egyetlen irányból sem korlátozta Kádár önálló mozgásterét. De akkor miért nem került sor a Reagan–Kádár csúcstra?

Évekkel korábban úgy véltem, erre megfelelő és elégséges magyarázat lehet – ahogy Aczél György nevezte Kádárt – „a valóság józan fanatikusának” személyisége, habitusa, mindig egyszerre óvatos és pragmatikus politikusi énjé.³¹ Az 1986-os amerikai hírszerzési irat azonban más megvilágításba helyezi

³⁰ Az elnevezés rendkívül szerencsétlen, mert azt a hamis érzetet kelti, mintha a hidegháború az enyhülés, a *détente* idején szünetelt volna; ráadásul időbeni meghatározást tekintve e fogalom további problémákat vet fel. A hidegháború periodizációjában legtöbbször az 1979–1985-ös, illetve az 1981–1986-os időszakra datálják a kis hidegháborút; azonban mindkét időkeret meglehetősen önkényes. Aligha vitatható például, hogy 1987–88 előtt nem történt érdemi előrelépés a két szuperhatalom viszonyában. Az igazság az, hogy a Nixon–Kissinger páros által beindított *détente* (mely az angol forrásokban – a hidegháború kontextusán kívül – együttműködést jelent) propagandája részeredményekre alapozott öncsalást jelentett. Az „enyhülés” alatt a Brezsnyev vezette Szovjetunió katonailag jelentősen megerősödött, s ez gyakorlatában cáfolja az ezen fogalomhoz fűzött hamis reményeket és illúziókat.

³¹ Kávássy János Előd: *Hosszú út Washingtonba: Grósz Károly 1988-as amerikai látogatása, és annak előzményei. Rajzolatok a magyar történelemről.* Szerk. Antos Balázs – Tamás Ágnes, SZTE, 2010.

Végül, de nem utolsósorban, már a történetileg kialakult/kialakított Kádár-képhez, s nem az elmaradt csúcstalálkozó képéhez kapcsolódva, szeretném „kimerevíteni” azon történelmi filmfelvétel fakuló képkockáit, melyen a magyar származású budapesti amerikai nagykövet kettesben, anyanyelvén tárgyal a magyar főtítkárral, majd Washingtonba hazatérve erről a CIA vezetőinek tesz jelentést. Nem feltételezek kétirányú információcserét, de rögzíteném a tudatos, informális „üzengetés” lehetőségének tényét, úgy, hogy arról se a magyar külügyi vezetés, se a szovjetek ne tudjanak. Úgy gondolom, hogy ez bizonyosan nem az a Kádár-kép, melyet sok kollégám máig sematizálva, túlzó egyszerűsítésekkel, vagy olykor talán dogmatizáltan közvetít. Nem kétséges, hogy az 1980-as években, főként 1985 után Kádár János folyamatosan hanyatlott, fizikailag éppúgy, mint szellemileg, ám ez nem zárja ki azt, hogy folyamatosan képes volt paradigmája, a magyar modell működtetésének mikéntjeit változtatni, adaptálni a körülötte gyorsulva változó világhoz.